

GLOSE LA O INTRODUCERE DE ISTORIE LITERARĂ

În vasta operă a lui Sextil Pușcariu, istoria literară românească nu ocupă, cum se știe, decât un spațiu relativ restrâns. *Istoria literaturii române. Epoca veche*, volumul în care aduna în 1921 o suită de „cursuri populare ținute la Cernăuți în 1911” – cum le numea autorul, care-și aprecia lucrarea, și la a doua ediție din 1930, ca fiind „scrisă pentru marele public”, n-a fost continuată de sinteze consacrate evoluțiilor mai recente ale scrisului românesc, deși marele învățat a rămas mereu atent la lumea literară semnificativă din jur, de la un Coșbuc și Octavian Goga, la Dimitrie Anghel sau la foarte tânărul Lucian Blaga, întâmpinat, acesta, festiv, cum iarăși se știe, încă de la debutul său liric, iar memoriile sale vorbesc despre o prezență foarte dinamică în timpul său literar. Covârșitoarea operă a lingvistului, angajat pe mari șantiere precum cel al *Dicționarului limbii române*, apoi al *Atlasului lingvistic român*, al amplei cercetări asupra *Limbii române* din ultima etapă a vieții sale, i-a pus oarecum în umbră aportul de istoric literar. E un aspect al creației sale care nu a rămas necomentat – e de citat în primul rând studiul lui Mircea Vaida, *Sextil Pușcariu, critic și istoric literar*, din 1972 –, iar ediția modernă, din 1987, a lucrării a beneficiat de o bună situație contextuală datorită prezentării introductive făcute de editoarea Magdalena Vulpe și de postfața lui Dan C. Mihăilescu (Pușcariu 1987).

Lucrarea s-a bucurat de o receptare favorabilă la vremea ei, sesizând-i-se meritele de organizare a perspectivei istorico-critice și, nu în ultimul rând, remarcabila înzestrare scriitoricească, talentul de portretist, frumusețea și eleganța stilistică. Recitită astăzi, sinteza mai liberă, ca să zicem așa, a criticului despre „epoca veche” confirmă în bună măsură opiniile primelor receptări, chiar dacă, pentru stadiul dat de evoluție a literaturii noastre, o adevărată interpretare sub unghi strict literar era mai dificil de construit. A crescut enorm, după Sextil Pușcariu, odată cu documentația referitoare chiar la zisa „epocă veche”, și numărul de lecturi aprofundate ale textelor mai mult sau mai puțin literare din acea vreme, revizitate chiar cu suprainterpretări și supralicitări, mai ales atunci când a venit vorba despre complexele existente din pricina evidentelor decalaje, istoricește explicabile desigur, dintre ritmul de dezvoltare al literaturii noastre și cel occidental, de unde și tentația cunoscută azi ca „protocronistă” și ispita umplerii evidentelor goluri și sincope firești în contextele socio-politice cunoscute, ale unui Ev Mediu prelungit. Recapitularea cercetărilor întreprinse în jumătatea de secol trecută de la *Istoria* lui Pușcariu, făcută în postfața menționată, e grăitoare în acest sens, fără să evite totuși o anume neclaritate privitoare tocmai la ceea ce poate fi catalogat ca „suprainterpretare” a unor fapte de cultură și de literatură română ce ilustrează primele lor manifestări (de exemplu, discutabilele aserțiuni privind o Renaștere și un Baroc românesc).

Recunoaște însă, și Dan C. Mihăilescu, împreună cu analiștii mai aplicați ai acestei lucrări, că la nivelul de sinteză rapidă și concentrată pe care și-l propusese, atent la „publicul larg”, Sextil Pușcariu are excelente intuiții și judecăți ale zisei „literaturi române vechi”, că face disocieri perfect valabile și astăzi între cultural și literar, că un important număr de portrete critice reușesc să rețină cu finețe esențialul unor figuri de cărturari, care apar înrămate foarte expresiv în ansamblul unei scrieri cu numeroase pagini inspirate, de comentariu inteligent și acut.

La o nouă lectură a *Istoriei...*, cred însă că merită readuse în discuție și cele câteva propuneri metodologice făcute de autor în *Introducere*, despre care se poate spune, încă din primul moment, că își păstrează valabilitatea și actualitatea. Atrage atenția, astfel, printre primele, disocierea importantă făcută de Pușcariu între conceptele de *istorie literară* și *istorie a literaturii*. Delimitările și relațiile dintre acestea au rămas până astăzi teme de dezbatere pasionată.

„Nu facem aici – scrie el – un curs de literatură, ci de istorie a literaturii. De aceea, scopul nostru nu poate fi analiza unor opere literare scoase din timpul în care au fost produse, nici a unor scriitori, ruși din șirul de înaintași și de contemporani, nici nu putem imita pe cei ce cred că într-o istorie a literaturii diferitele capitole pot fi împărțite după *genuri literare*. Grijă noastră va fi, dimpotrivă, să arătăm, *în mod istoric*, dezvoltarea firească a literaturii, ca partea cea mai nobilă a culturii noastre, urmărind-o în *evoluțiunea* ei. Astfel, se poate întâmpla ca o scriere, care din punct de vedere curat literar are o valoare mică, să fie de o însemnătate extraordinară din punctul de vedere al evoluțiunii istorico-literare” (Pușcariu 1987, p. 11).

Mai departe, sunt delimitate patru epoci mari ale acestei evoluții: epoca veche, cu predominarea influenței orientale, bizantino-slave, menținută în întârzierile ei față de Europa apuseană de dominația Imperiului Otoman; epoca numită a „renașterii naționale”, prin opera decisivă a unor adevărați apostoli, „acei bărbați care veneau de la Roma”, adică militanții Școlii Ardelene, cu nuanțarea, importantă, că această „renaștere” a fost în continuare „mai mult romanică decât romană” și s-a datorat cu precădere înrăuirilor venite, pe căi ocolite, rusești, grecești, apoi mai directe, din spațiul cultural francez; a treia epocă, numită „modernă”, circumscrisă istoricește de Unirea Principatelor Române și de victoria în Războiul de Independență, iar pe plan cultural de dominanta spiritului romantic al generației de la 1840–1848, culminând cu Eminescu, marcând întoarcerea spre istoria națională și spre folclor, corectată de spiritul critic junimist, apreciat ca sănătos până la un punct, însă de un „criticism nefiresc la un popor tânăr, care nu-și ajunsese încă idealul național”: opinie marcată și ea ideologic, la istoricul nostru literar, încă fidel atunci „îndrumării naționaliste” a grupării „Sămănătorul”; în fine, „epoca contemporană”, inaugurată de Primul Război Mondial și de Marea Unire de la 1918, caracterizată sumar drept revoluționară, cu consecințe majore

„[...] în mentalitatea obștească și în deprinderile omului ca element social [și care] are repercusiuni și asupra scriitorilor, care disprețuiesc cătușele formei exterioare, au

încalinări spre misticism și sunt aproape obsedați de aflarea unor elemente nouă, care să satisfacă setea de senzațional a generațiilor moderne” (*ibidem*, p. 7–10).

Este de notat imediat aici conștiința continuității de fond din evoluția istoriei literaturii române, tradusă în expresii memorabile:

„Strămoșii noștri luau pana în mână ascultând de aceleași șoapte lăuntrice ca și noi; în oficina lor de scriitori se făurea scrisul românesc din aceeași neobosită osârdie”.

Și, în apropiere:

„Scriitorii celor patru epoci reprezintă zalele aceluiași lanț, încheiate în chip firesc una într-alta: cel ce caută să ridice veriga cea mai strălucitoare va auzi zuruind întregul lanț al înaintașilor” (*ibidem*, p. 11).

Câteva principii de ordin general acompaniază aceste considerații, și ele se cuvin neapărat puse în evidență: mai întâi, cel privind relativitatea judecății asupra operei unui scriitor, în funcție de epoca evaluării critice; apoi, remarca referitoare la evoluția conceptului de „literatură”, care „se îndepărtează tot mai mult de legătura ei etimologică cu cuvântul «littera»». În vechime, era însă altfel” (*ibidem*, p. 12). Cu privire la organizarea materiei unei istorii literare, ni se spune că „tratarea” în succesiune cronologică a textelor ar fi amendabilă mai ales pentru literatura veche, cu o producție literară săracă, dar că nici pentru vremurile mai noi ea n-ar fi cea mai adecvată, riscând excesiva fragmentare a imaginii de ansamblu, drept care pare preferabilă „subîmpărțirea în capitole [...] după generații”. În fine, reținem ideea – foarte actuală – după care influențele venite din afara câmpului literar românesc nu trebuie absolutizate, ci considerate în contextul local care le adaptează și le imprimă accente specifice. S. Pușcariu exprimă și această idee la modul metaforic foarte plastic, tot așa cum, mai târziu, un E. Lovinescu va folosi, în legătură cu aceeași chestiune, imaginea „unghiului de refracție”:

„Literatura unui popor e ca râul, influențele străine ca munții, dealurile, văile și șesul prin care el curge. Acestea din urmă îi vor determina cursul, vor da matcei lui formațiuni diferite, vor putea chiar să silească apa limpede de munte să primească particulele din solul lor, care o pot tulbura un timp oarecare și într-o regiune anumită, dar creșterea râului nu poate fi determinată de ele, iar în ajungerea țintei lui finale, formațiunile terenului pot să-i pună în cale piedici, să-l iezească sau să-i netezească drumul, niciodată să-l oprească. Influențele externe vor explica de multe ori pentru ce literatura noastră a luat anume direcții, dar dezvoltarea ei iese din sine; creșterea unei literaturi o fac scriitorii ei însemnați, bărbații ei mari” (*ibidem*, p. 13).

Personalitatea și originalitatea acestora din urmă vor cere, spune în fine autorul, o atenție specială, un popas analitic mai îndelungat, în vreme ce scriitorii mai mici vor rămâne doar ca o figurație de fundal, însemnată însă, întrucât aceștia „au bătătorit totuși și au lărgit prin opera lor calea” mare a literaturii unui „neam întreg”.

Am dat aceste citate relativ întinse pentru a face din ele o bază de reflecție, inevitabil sumară în această ocazie, cu privire la statutul istoriei literare printre alte

discipline surori, într-un moment când discuțiile referitoare la acest statut sunt încă în plină desfășurare și nu par a-și fi găsit soluția „definitivă”. Dimpotrivă, se vorbește în continuare chiar despre o criză a istoriei literare. Sextil Pușcariu pune, desigur, toate aceste probleme în chip inevitabil fugitiv, fără aprofundări semnificative, – lucru explicabil, desigur, și prin parcela de timp istorico-literar pe marginea căreia reflectează. Câteva idei cu valabilitate mai generală sunt totuși de desprins, date fiind intuițiile remarcabile ale unui om foarte cultivat, la curent cu multe din dezbaterile pe această temă din vremea sa.

Distincția, bunăoară, dintre o istorie *literară* și una *a literaturii* e dintre cele mai importante, cum spuneam, în acest perimetru reflexiv. De la Gustave Lanson încoace, dezbaterile a rămas deschisă, ducând doar spre încheieri provizorii și nu foarte decise. În urmă cu câteva decenii, teoreticieni ca René Wellek și Austin Warren au încercat să sintetizeze asemenea reflecții, discernând între teoria literaturii, poetică, critică și istorie literară, pe un teren unde și în spațiul anglo-saxon, în Germania și în Franța – ca să numesc doar trei zone-pilot ale acestei meditații din epoca amintită – disputele mari se duceau între adepții unei viziuni asupra literaturii cât mai autonome în raport cu contextul istorico-social, ca o reacție la tradiția pozitivistă lansoniană, interpretată și aceasta, ce-i drept, în chip destul de reductiv. Determinismul unui Hyppolite Taine, de pildă, apoi variantele de evoluționism propuse, în contextul teoriilor biologice ale vremii., de un F. Brunetière, după ce germanii vorbiseră despre o evoluție organicistă a literaturii, apoi intervenția dialecticii hegeliene prin care raporturile dintre literatură, artă și istorie se puneau altfel, cu recunoașterea unor dinamici relativ independente, au nuanțat și îmbogățit mult – cum observă R. Wellek (1970, p. 1–21) – și viziunea asupra istoriei literare. Făcând inventarul ca și exhaustiv al acestei problematice, Adrian Marino (1968, 1974) a sintetizat la noi acest raport, vorbind despre deplasarea accentului fie pe componenta *istorie*, fie pe cea *literară*, în cele două cazuri, insistând cu dreptate asupra necesității de a defini în primă instanță ceea ce este și nu este literar, adică aparține sau nu esteticului. Îngrădit de starea de fapt a literaturii române vechi, aflată pentru ani mulți într-o stare de amestec incert cu date ale istoriei propriu-zise, insuficient desprinse încă de sfera generală, tradițional caracterizată, astfel, a „literaturii” (în acel sens etimologic deja semnalat), își poate justifica accentul pus în cercetarea sa pe latura istorică, în detrimentul celei propriu-zis literare, evidențiată și consolidată treptat, mai târziu. Am zice acum, introducând sintagma lui Eugen Negrici, că pentru multe din textele luate în seamă de istoriile literaturii noastre „vechi”, este vorba mai curând de o „expresivitate [literară] involuntară”, pe care o ilustrează exemplar, de pildă, scrierile cronicarilor noștri, sau de trăsături ale unor retoricici specifice discursului edificator religios (Negrici 1977).

Problema nu se limitează însă la acest nivel, căci preocuparea de a defini cât de cât chestiunea istoricității literaturii a rămas vie și cu mult mai pasionată și pasionantă mai ales după ce s-a depășit etapa amintitei conviețuiri dintre cele două domenii, adică după ce literatura noastră a oferit probe de existență independentă pe

propriul ei teren. Sextil Pușcariu nu iese încă din perspectiva aceasta oarecum confuză asupra noțiunii de literatură, nu pentru că n-ar ști exact să facă distincțiile necesare, ci fiindcă e constrâns, cum spuneam, să umple spațiile goale din punct de vedere literar propriu-zis cu informația mai largă de context cultural, cu date privind biografia autorilor, cu portrete de cărturari în înțelesul acesta mai larg. Chiar în cazul unui Dimitrie Cantemir, comentariile, de pildă, la *Istoria ieroglifică* sunt de suprafață și reduse la judecăți rapide (despre alegorismul scrierii, expresia greoi latinizantă, distanțarea de tradiția românească ce începuse a fi ilustrată expresiv de cronicarii predecesori. În schimb, e încă funcțională și fructuoasă, la acest capitol, punerea operei în relație cu epoca, istorică, culturală, cu biografia argumentând o anume formație intelectuală, cu temperamentul omului, mai mult sau mai puțin răsfrânt în scrisul său, literar sau nu. E o perspectivă asupra istoriei literaturii care va dăinui încă destul timp la noi – cartea de referință a lui N. Cartoian o certifică, dar și întreprinderi mai recente, precum sinteza semnată de George Ivașcu (1969) –, în ciuda intervenției decise a lui G. Călinescu, care, în așa-zisa „literatură religioasă”, de exemplu, nu putea vedea mai mult sub raport literar decât un „interes global în direcția formării limbii literare” (Călinescu 1941, p. 18), și nici la cronicari nu putea găsi, firește, decât calități de stil, de expresivitate în descriere, har narativ ori talent portretistic. Mai de curând, Nicolae Manolescu va fi și el destul de ezitant la acest capitol și își va începe *Istoria cu poetul* Miron Costin și cu Dosoftei, *poetul Psaltirii în versuri*, iar la cronicari va vorbi, nu de tot convins, despre o „dublă intenționalitate”, una din ele fiind cea literară. Și numai pe I. Neculce, din *O samă de cuvinte*, îl va putea numi „un prozator înăscut”, căci acolo ficțiunea întrece cu mult referința istorică (Manolescu 2008, p. 67).

Întorcându-ne la dezbateră de ordin mai general privitoare la *istoricitatea* literaturii, s-a putut înregistra – ziceam – o tot mai netă distanțare de determinismul socio-cultural pus în prim-plan de cercetările mai vechi de istorie literară și a cărui reabilitare s-a încercat în istoria literară de sorginte marxistă, care a dus la extrema așa-numitului „sociologism vulgar”, marcă a deformării ideologice grave a interpretării literaturii. De cealaltă parte a baricadei, contrastul radical a fost oferit de o întregă suită de critici literari pentru care literatura se cuvenea să fie citită în strictul său teritoriu specific, admițând, ca la formalistii ruși sau cehi, doar o istorie internă, a formelor și structurilor, cu accent pe interrelaționarea lor în timp și cu miza pe noutatea care contrazice convențiile moștenite și obsolete. Una dintre soluțiile cele mai acceptabile s-a dovedit a fi, sub acest raport, cea propusă de formula celebră a lui T.S. Eliot despre „existența și ordinea simultană” a literaturii, care pune definitiv accentul pe ideea de relaționare permanentă între stiluri și epoci, fără recunoașterea vreunei „evoluții” propriu-zise, a vreunui „progres”. Căci chestiunea de fond, pe care o reia la noi adâncit amintitul Adrian Marino, este cea a judecății estetice a operelor, printr-o necesară, obligatorie osmoză dintre critica (intrinsecă) a textelor și o anume plasare a lor în ordinea temporală, cronologică. G. Călinescu, necitat, din păcate, în marile tratate de specialitate internaționale, a pus foarte lim-

pede această problemă, definind, cam în același sens, istoria literară ca „știință inefabilă și sinteză epică” (Călinescu 1968, p. 187).

Rezumând mult, am putea spune, așadar – și nu e o noutate – că dificultățile de situare a timpului literar față de cel istoric și de definire a coabitărilor sau interferențelor dintre ele țin de recunoașterea a două realități: pe scurt, a unei *istorii interne* a literaturii, cu o dialectică specifică, a competiției dintre limbaje, și a unei *istorii propriu-zise*, socio-politice, instituționale, cu care fenomenul literar poate fi pus la diverse nivele de relaționare. Căci pare a fi de ordinul evidenței, la această oră, că – în orice caz – chiar și o istorie literară de declarată inspirație marxistă n-ar mai putea proceda la trasarea unor ecuații de strictă determinare dinspre o parte către cealaltă, fără să trădeze principiul elementar, invocat uneori și ca scuză (ipocrită) de istoria literară practică, de pildă, sub egidă lukacsiană sau goldmanniană, privind caracterul relativ al determinării „suprastructurii” de către „bază”. Progresele sociologiei mai noi a literaturii, întemeiate pe aceeași bază filosofică, au dus la recunoașteri inevitabile ale mediilor multiple între cele două repere, în niște „câmpuri simbolice” (P. Bourdieu) cu o „economie” totuși aparte, de neconfundat cu cea considerată în termeni proprii. Argumentul cumva de bun simț, adus uneori în dezbatere, că literatura nu e doar ecou și răsfrângere ori oglindire a „realului”, ci și replică, sfidare, invenție, negare a lui, cu participarea decisivă a subiectului creator și răspunzând, pe de altă parte, unor exigențe legate de chiar dinamica internă amintită a faptului literar, e important: teme și motive în circulație, tehnici ale scriiturii, închegări stagnante ale universurilor imaginare etc. cer reacții din chiar lăuntrul structurilor istorico-literare, intrate inevitabil în dialog, de nu chiar – și foarte adesea – în conflict mocnit sau declarat în chip manifest și de manifest. E tocmai mișcarea care asigură, așa-zicând, un soi de progres, de pus între rânduri de ghilimele, cu posibilități, de altfel, adeseori verificate, de reînțoarcere, de reactualizare, de repunere în circuitul scrisului literar, măcar în montări și montaje identificabile pe tot parcursul modernității literare și artistice, trecând prin „frumusețea convulsivă” suprealistă spre postmodernismul tuturor conflictelor de formule, împăcate ori menținute într-o fertilă tensiune.

Cât despre determinările – propriu-zise – din partea istoriei social-politice, ele trebuie mult relativizate, mai întâi din rațiunea elementară că literatura, oricât de aproape s-ar pretinde a fi de zisul „real”, e un act de transfigurare *sui generis*, că nicio literatură de pură preluare a unor sloganuri ideologice nu rezistă, că perfecta transparență conceptuală, agitatorică, a discursului literar distruge literarul în chiar definiția lui, care stă, fie și în linii foarte generale, sub tutelă simbolică. Un anume grad de „opacitate” e inerent limbajului literar, iar când s-a încercat eliminarea lui – de pildă, la noi, în perioada nefastă a „realismului socialist” – efectele au fost asasinale. Istoria externă nu rămâne, din cauza asta, fără ecou în scrisul artistic, dar aceste reverberații vor fi mereu de căutat traversând medieri multiple, adesea dificil de sesizat, uneori – cum am spus deja – chiar în replicile ce contrazic acomodarea confortabilă la „spiritul epocii”. Și poate că acel „spirit al epocii” nu e chiar cel mai

productiv pentru literatura autentică, dacă aceasta mai ține la anumite adevăruri care trebuie neapărat spuse despre condiția umană, fie și în chip evident condiționată (constrânsă) de cadrul istoric real.

O istorie literară care să păstreze specificul fenomenului situat în timp va trebui să țină seama, cred, de toate acest condiționări-medieri complexe în raport cu exteriorul, dar rămânând atentă în chip fundamental la amintita dinamică internă a ei: agregări de forme, de structuri ale imaginarului aluvionate în timp, puse în dialog și în stare de conflict sau de pașnică conviețuire-contaminare-interferență, pe linia acelei simultaneități care, de fapt, nu exclude factorul timp, tocmai fiindcă obligă la inevitabile confruntări, amalgamări, distincții, recuperări etc. Pe de altă parte, este iarăși de ordinul evidenței că anumite condiționări – de nu chiar determinări, în sens propriu – se produc dinspre istoria exterioară spre cea „intrinsec” literară. Căutare etapă istorică, un anumit tip de putere politică pot condiționa, încurajând sau blocând anumite forme de expresie literară – la noi perioada zisă „proletcultistă” e din nou un exemplu edificator –, cenzurări nu doar de nume și opere ale unor scriitori, dar și de teme, motive, tehnici de creație: de pildă, încurajarea în poezie a formulelor epice în dauna „subiectivismului” liric, taxat de individualism nociv în anii '50 ai secolului trecut, interzicerea manifestărilor de avangardă artistică și a oricărei forme de contestație estetică, forțarea scriitorului la deformări tematice și stilistice – ca în cazul zisului „roman politic” al „obsedantului deceniu” –, ori la utilizarea unui limbaj parabolic, „esopic” etc. Fenomene contrarii, precum apelul „neomodernist” la o estetică preponderent a „transfigurării”, degajată programatic de referința social-politică, așa-numitul „evazionism” condamnat de ideologia partidului unic, au fost fenomene ilustrative pentru aceste tipuri de condiționare, explicate pertinent de criticii care au susținut generația de scriitori a anilor '60, de la Eugen Simion, Nicolae Manolescu, Lucian Raicu, până la foarte tânărul Alex Goldiș. Ar fi de adăugat, poate, aici și faptul că așa-numita estetică a receptării lansată de Hans-Robert Jauss atestă distorsiuni ce nu pot rămâne neobservate într-o epocă precum aceea de brutale presiuni ideologice: orizontul de așteptare al publicului cu un anumit nivel de cultură era și el radical contrazis din exterior, în mod artificial, cu efecte de ruptură grave pentru evoluția scrisului literar.

Cum s-ar putea ajunge, totuși, la o mai adecvată punere în relație a acelei istorii literare interne cu Istoria pur și simplu, în care literatura e un fenomen printre altele? Într-un studiu recent privind literatura secolului XX, cuprins în cercetarea colectivă coordonată de Jean Yves Tadié, în 2007, la Editura Gallimard, *La littérature française. Dynamique et histoire*, Antoine Compagnon constată încă o dată că evoluția literaturii nu poate urma periodizarea istoricilor politici. Ceea ce aceștia consideră a fi, pentru Franța, începutul veacului trecut, adică declanșarea războiului în 1914, nu concordă deloc cu situația din spațiul literar și artistic, foarte dinamic înaintea acestei date. Data, de pildă, a morții lui St. Mallarmé apare ca mult mai semnificativă chiar pentru „angajarea” literaturii – pe de o parte –, iar pe de alta marchează sfârșitul simbolismului ca mișcare poetică. Un alt reper semnifi-

cativ, observat deja de Albert Thibaudet, ar ține de domeniul instituțional – e vorba de reforma școlară din 1902, prin care limbile vechi și formația umanistă erau trecute în plan secund (Compagnon 1987).

Istoria, în înțelesul ei larg, se particularizează, așadar, drept cadru al fenomenului literar, trecând spre domeniul ceva mai specific al celui cultural-instituțional. În afară de aceasta, e de notat coexistența „oamenilor și a operelor care aparțin unor vârste diferite, ca și alexandrinul ori versul liber, sau convenția avangardei, sau «literatura de bulevard», cum spunea Gide, și «câmpul restrâns al literaturii autonome», cum va spune Pierre Bourdieu” (*ibidem*, p. 549). A. Thibaudet, citat din nou, evoca, pentru posibila periodizare a istoriei literare, „epocile” – marcate de evenimente literare majore –, „tradiția”, prin care s-ar realiza în timp o „idee superioară”, precum cea a „spiritului francez”, și, în fine, „secolele” – criteriu al lui Gustave Lanson –, plus, adăugate de Thibaudet, „generațiile”. O istorie a literaturii făcută astăzi, spune A. Compagnon, ar trebui să aibă câte ceva din toate acestea: secolul XX depinde decisiv de „epoca Mallarmé”, ilustrează destinul sau aventurile ideii de literatură, „generațiile” – cinci pentru Franța – marchează și ele momente mari. Dar nu avem de-a face, precizează teoreticianul, cu „rupturi absolute”, angajările și dezangajările coexistă, receptarea marilor scriitori e o lentă sedimentare și cunoaște evoluții spectaculoase în timp. Înaintând spre o concluzie, Compagnon scrie că

„e necesar să înțelegem operele deopotrivă în timpul lor și într-al nostru, să reconstruim pe cât e cu putință întrebările la care operele au răspuns sau au încercat să răspundă”.

Că, așa cum sugerase iarăși A. Thibaudet,

„o istorie a literaturii trebuie să poată vorbi despre autori fără să se reducă la o istorie a autorilor, să fie un pic... povestirea unei vieți care se schimbă, sau romanul istoric al literaturii” (*ibidem*, p. 553).

Se va observa ușor că aceste considerații se întâlnesc cu multe dintre reflecțiile altor critici, istorici, teoreticieni literari, inclusiv cu ale unor români precum G. Călinescu, cu a sa lectură a literaturii din prezent până la origini și cu istoria literaturii ca „sinteză epică”... În ce-l privește pe mai modestul, sub acest raport, Sextil Pușcariu, am reținut, totuși, că își pusese și el, la vremea sa, chiar dacă în linii foarte mari, problema organizării materiei istorico-literare, de pildă după „generații”, și notase în treacăt câteva trăsături ce i se păreau evidente pentru vârstele mai tinere, ale epocii contemporane cu el. Astăzi, acordul e ca și general, în sensul că generațiile evocate sunt de articulat mai degrabă în accepțiunea, dată de Tudor Vianu, „generației de creație”, iar în interiorul acestora sunt de găsit mai curând afinități stilistice și de program literar; fără a ignora, cum citam mai sus, coexistența unor personalități și limbaje de vârste biologice și literare diferite. Atenția față de individul creator superior înzestrat, la care se referise și Sextil Pușcariu, rămâne esențială, fiindcă se vede cu ochiul liber că marile personalități sunt cele care decid

soarta unei literaturi, proiectate, desigur, pe un fundal și așezate pe un sol cultivat, cu modestia omului de șantier, de către „scriitorii mici”. Dar această atenție la albinele lucrătoare din jurul mătcii atrage cu sine înregistrarea grupărilor literare, cu programele lor explicitate în manifeste, promovate instituțional, ori deductibile din practicile creatoare, care pot fi auxiliare prețioase în acțiunea de topografiere a spațiului literar la un moment dat. În felul acesta, riscul de a transforma istoria literară într-o simplă succesiune de portrete ale unor scriitori majori, scoși din context (asupra căruia atrăgea atenția încă citatul René Wellek, dar nu numai el), poate fi preîntâmpinat.

Esențial rămâne, totuși, pentru o bună definire a unei istorii literare, criteriul estetic, asocierea actului critic valorizator cu perspectiva istorică, una funciarmente legată de dinamica formelor, stilurilor, a limbajelor în general, adică a acelei *istorii interne* a scrisului literar. „Tradiția simultană” a lui Eliot ar trebui interpretată mai ales în acest mod: e o coexistență ce exclude ideea de „progres” în înțeles propriu – de competiție, să zicem, „avangardistă” – a evoluției literare, nu însă și acea stare de tensiune creatoare, de confruntare, cu salturi și reveniri ale unor forme literare, în funcție mereu de un context mai larg, din care componenta exterior-istorică nu poate lipsi, dar cu titlu de „document”, necesar orientării mari în timp, pe harta creației. De aceea, reacțiile radicale, de factură neoavangardistă, care se mai manifestă la noi la generațiile mai recente, care-și neagă predecesorii imediați sau mai de departe, nu pot fi privite decât cu rezerva față de orice militantism radical și partinitor. Dimpotrivă, o lectură a trecutului literar sub semnul orei prezente solicită o complexă punere în ecuație a epocilor, generațiilor, limbajelor, cu urechea atentă la acel „zuruit” al lanțului întreg al înaintașilor, despre care vorbea atât de frumos și Sextil Pușcariu. Dar a vorbit, în poezie, la fel de tulburător, și Tudor Arghezi, cel din *Arheologie*, ascultând ca pe o paradoxală încurajare „murmurul neîntrerupt de epitafe”, ce nu poate scăpa, fără pierderi, auzului celor cu adevărat vii.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Călinescu 1941 = G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1941.
- Călinescu 1968 = G. Călinescu, *Principii de estetică*, București, Editura Minerva, 1968.
- Compagnon 2007 = Antoine Compagnon, *L'ère du soupçon*, în Jean Yves Tadié (coord.), *La littérature française. Dynamique et histoire*, Paris, Gallimard, 2007, p. 545–559.
- Ivașcu 1969 = George Ivașcu, *Istoria literaturii române*, București, Editura Științifică, 1969.
- Manolescu 2008 = Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008, p. 67.
- Marino 1968 = Adrian Marino, *Introducere în critica literară*, București, Editura Tineretului, 1968.
- Marino 1974 = Adrian Marino, *Critica ideilor literare*, Cluj, Editura Dacia, 1974.
- Negrîci 1977 = Eugen Negrîci, *Expresivitatea involuntară*, București, Editura Cartea Românească, 1977.
- Pușcariu 1987 = Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române vechi*. Ediție îngrijită de Magdalena Vulpe. Postfață de Dan C. Mihăilescu, București, Editura Eminescu, 1987.
- Wellek 1970 = René Wellek, *Conceptele criticii*, București, Editura Univers, 1970 (cap. *Teoria, critica și istoria literară*).

GLOSES À L'INTRODUCTION D'UNE HISTOIRE LITTÉRAIRE (*Resumé*)

L'article a comme objet la seule recherche d'histoire littéraire du grand linguiste Sextil Pușcariu, publiée en 1921 sous le titre *Istoria literaturii române. Epoca veche* (Histoire de la littérature roumaine. L'époque ancienne), réimprimée depuis deux fois, en 1930 et 1987. Bien qu'écrite « pour le grand public » (l'ouvrage rassemble une suite de conférences, de « cours populaires » donnés à l'Université de Cernăuți en 1911), elle n'est pas, néanmoins, une œuvre de simple vulgarisation, mais peut encore intéresser les spécialistes du domaine, car elle offre, au-delà de quelques portraits et analyses critiques pénétrants et expressifs, quelques distinctions méthodologiques d'actualité, tels les concepts d'histoire littéraire et histoire de la littérature. Il s'agit, avoue l'auteur, plutôt que d'une œuvre d'interprétation littéraire, esthétique, d'une lecture de la littérature située dans des contextes socioculturels plus larges. Les quatre grands périodes de l'évolution de la littérature qu'il distingue – l'époque ancienne, l'époque de la renaissance nationale, l'époque moderne et l'époque contemporaine – sont délimitées juste en fonction de tels contextes dans lesquels une certaine tradition locale se conjugue d'une manière profitable avec des influences extérieures à l'espace roumain. Une idée valable y est, par exemple, celle qui regarde le rôle décisif du contexte socioculturel local. La proposition d'organiser la matière en fonction des « générations » d'écrivains et non pas selon la simple succession temporelle est aussi intéressante, ainsi que l'accent mis sur les grandes personnalités sans négliger le « fond » assuré par les écrivains de second ordre. A partir de ces suggestions de l'auteur, on récapitule quelques réflexions sur ces thèmes dus à des historiens roumains de la littérature tels E. Lovinescu, G. Călinescu, Nicolae Manolescu, avec des références aux théoriciens comme René Wellek, Tudor Vianu, Adrian Marino, Eugen Negrici et Antoine Compagnon.

Cuvinte-cheie: *istorie literară, istoria literaturii, influențe, context socio-literar, generație.*

Mots-clés: *histoire littéraire, histoire de la littérature, influence, contexte socio-littéraire, generation.*

*Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31
prof.pop@gmail.com*